

враження, спричиняючи замикання нових зв'язків. Слово сприяє виділенню в предметах ознак, які раніше не співвідносилися між собою, і тим саме спрямовує нове сполучення тих нервових зв'язків, які утворилися в минулому. Таким чином і з'являється новий образ уяви.

Слід зазначити, що нові підручники та зошити для практичних робіт з географії для допоміжної школи, випущені сучасними авторами (В.О. Липа, Л.К. Одинченко, Л.С.Дробот) включають завдання, що активізують та розвивають процес уяви дитини з недорозвиненням інтелекту. Цей матеріал спирається на уяву учнів, яка допомагає наочно уявити об'єкти, безпосередньо не сприйнятні (репродуктивна уява). Як приклад можна навести завдання на опис певних природних явищ (урагану, тайфуну, тропічного ливню тощо) або характеристику географічного положення, кліматичних умов та життя населення країн Америки, Азії, Африки, малювання тварин пустелі і таке інше.

Узагальнюючи вплив процесу уяви на засвоєння географічного матеріалу дітьми з недорозвитком інтелекту можна зробити наступні висновки:

- створення нових образів уяви сприяє поширенню та поглибленню знань з географії, призводить до розумової зосередженості, підвищує увагу розумово відсталих учнів;

- робота уяви забезпечує вміння передбачати наступність дії та кінцевий результат при виконанні не лише певних практичних дій (виконання лабораторних робіт, здійснення вимірів, конструювання макетів тощо), а й у внутрішньому плані у побудові фрази при відповідях та розміркуваннях (лінгвістична передкомунікація);

- уява допомагає розумово відсталим учням контролювати та адекватно оцінювати свої роботи, та роботу товаришів.

- крім всіх попередньо вказаних аспектів, що вказують на важливість участі уяви у процесі засвоєння розумово відсталими дітьми географічного матеріалу, варто зазначити, що виникнення в уяві образів об'єктів та явищ природи, географічних процесів посилюють емоційний тонус під час навчання, підвищують настрій, емоційне натхнення та сприяють з'явленню захопленості діяльністю у дітей з вадами інтелекту.

Не слід забувати, що зв'язок між уявою та корекційно-навчальним процесом в допоміжній школі взаємообумовлений. Крім того, що уроки географії висувають великі вимоги до рівня уяви в розумово відсталих учнів, вони сприяють корегуванню та розвитку даного психічного процесу. Так В.М. Синьов зазначав, що систематичне та планомірне використання на уроках географії таких спеціальних прийомів роботи, як уявні мандрівки за картою, відтворення картин місцевості на основі читання картографічних посібників та ін., сприяє розвитку в учнів уяви [4].

Таким чином, ми бачимо, що процес засвоєння знань, умінь та навичок з географії учнями з інтелектуальною недостатністю має спиратися на певний рівень розвитку в них інтелектуально-психічної діяльності, зокрема на достатній рівень розвитку уяви. Грамотно організований корекційно-виховний процес забезпечує не лише більшу ефективність протікання та кінцевого результату навчальної роботи з географії в допоміжній школі, але і позитивно впливає на психічну та емотивно-вольову сферу учнів з порушенням інтелекту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Липа В.А. Картографическая наглядность в коррекционном обучении учащихся вспомогательной школы //Дефектология. - 1997. -№ 2. – С. 22-30.
2. Одинченко Л.К., Дробот Л.С. Рабочий зошит з географії для 7-го класу допоміжної школи. –К.:РВЦ «проза», 2006.
3. Пороцкая Т.И. Обучение географии во вспомогательной школе. М.: Просвещение, 1977. - 159 с.
4. Синев В.Н. Психологические вопросы коррекционной работы на уроках географии //Психологические проблемы коррекционной работы во вспомогательной школе/ Под ред. Ж. И. Шиф и др. - М., 1980.
5. Страхов И.В. Психология воображения. - Саратов, 1971. - С. 3 - 70.

УДК: 376.42:316.61

КОРЕКЦІЯ АГРЕСИВНИХ ПРОЯВІВ У СТАРШОКЛАСНИКІВ ДОПОМІЖНОЇ ШКОЛИ

Матющенко І.М.

Інститут корекційної педагогіки та психології
НПУ імені М.П.Драгоманова

В статті представлені результати вивчення агресивних проявів у розумово відсталих старшокласників як основного показника їх дезадаптованості.

В статье представлены результаты изучения агрессивных проявлений у умственно отсталых

старшекласників как основного показателя их дезадаптированности.

In the article retard senior pupil has the presented results of study of aggressive displays as a basic index them deadaptovanosti.

Ключові слова: агресія, дезадаптація, розумово відсталі школярі.

Ключевые слова: агрессия, дезадаптация, умственно отсталые школьники.

Keywords: aggression, deadaptaciya, mentall ybackwar dschoolboys.

На сьогодні однією з найактуальніших проблем є зростання агресивних проявів в суспільстві. Агресія, у якій би формі вона не проявлялася, являє собою діяльність, спрямовану на заподіяння шкоди або збитку іншій живій істоті.

Наразі можна вважати встановленим, що погане поводження з дітьми сприяє їх агресивній поведінці в дорослому віці, інакше кажучи, жорстокість породжує жорстокість у ряді поколінь, і механізм цього відтворення в основному соціальний. Слово "агресія" сталося від слова *aggradi*, корінь в основі якого буквально походить від *adgradi* (*gradus* означає "крок", а *ad* - "на", тобто виходить щось подібне до "рухатися на", "наступати на" тощо[4].

Отже, під агресивністю розуміють властивість особистості, що полягає в готовності і перевазі використання насильницьких засобів для реалізації своїх цілей. Агресія - прояв агресивності в деструктивних діях, метою яких є нанесення шкоди тій чи іншій особі. Агресивність у різних осіб може мати різну ступінь прояву - від майже повної відсутності до граничного розвитку. Ймовірно, гармонійно розвинена особистість повинна мати певний ступінь агресивності. Потреби індивідуального розвитку та суспільної практики повинні формувати в людях здатність до усунення перешкод, а часом і до фізичного подолання того, що протидіє цьому процесу. Повна відсутність агресивності веде до піддатливості, нездатності зайняти активну життєву позицію. Разом з тим надмірний розвиток агресивності за типом акцентуації починає визначати весь вигляд особистості, перетворює її у конфліктну, нездатну на соціальну кооперацію, а в своєму крайньому вираженні є патологією (соціальної і клінічної): агресія втрачає раціонально-виборчу спрямованість і стає звичним способом поведінки, проявляючись у невинуватій ворожості, злостивості, жорстокості, негативізмі.

Агресивність людини неоднорідна, варіює від слабкої до крайнього ступеня, різна за своєю модальності та призначенням. Можна виділити параметри агресивності різної модальності, що відрізняються:

- 1) інтенсивністю агресії, її жорстокістю;
- 2) спрямованістю на конкретну особу або взагалі на всіх людей;
- 3) ситуативністю або стійкістю агресивних тенденцій особистості.

Наведемо декілька прикладів прояву агресивності у учнів старших класів допоміжної школи.

Ігор К. Його поведінку не схвалюють ні педагоги, ні однокласники. Протягом останнього року він грубо поводить себе з оточуючими (однокласниками, вчителями, батьками), неадекватно реагував на їх прохання про допомогу, гримасував, сварився із-за дрібниць, постійно вплютувався в бійки з однолітками тощо. Агресивність учня більш за все проявлялася по відношенню до дівчат і жінок, коли ті висловлювали зауваження, інколи він застосовував фізичну силу.

Віктор К. Нервовий, постійно збуджений, вступає в конфлікти з однокласниками, грубить вчителям, домашні завдання не виконує. Останнім часом проявляє агресивність по відношенню не лише до однолітків, а й до вчителів і вихователів. На уроках зосередитися не може. Постійно нервує. Під час занять може вийти з класу без дозволу на те вчителя, залишає інструменти на робочому місці тощо. Протягом перерви бігає по школі, б'є дітей, у деяких ситуаціях стає небезпечним для ровесників та оточуючих.

У дефектології осіб з нейротичними ускладненнями відносять до осіб з відхиленнями за типом асинхронії з перевагою емоційних порушень, з емоційно-поведінковими розладами, з порушеннями спілкування та поведінки (Ю.О.Бистрова, С.А.Гончаренко, Л.В.Кузнєцова, М.М.Ліблінг, В.В.Лебединська, В.О.Липа, О.М.Мастюкова, О.С.Нікольська, В.М.Синьов, Л.М.Шипіцина та ін.). Однак відмічається, що діти з такими порушеннями не потребують навчання за спеціальними програмами та відповідними методами, але вимагають спеціального корекційного та соціально спрямованого виховного впливу. Такий вплив передбачає попередження, послаблення та усунення причин і проявів нейротизму. Корекційно-виховний вплив на розвиток учня з даними ускладненнями — це перш за все налагодження системи його відносин і пов'язаного з нею спілкування у процесі діяльності (В.В.Ерніязова) [1] та можливість самореалізації.

Отже, зазначений напрям роботи з корекції агресивних проявів у розумово відсталих старшокласників значною мірою пов'язаний з іншими видами діяльності, а саме — оптимізацією їхніх міжособистісних стосунків та сприянням самовизначенню щодо різних форм активності та життєдіяльності в цілому.

Послаблення агресивних проявів у розумово відсталих старшокласників передбачає посилення їх спілкування, корекцію неадекватної соціальної поведінки, формування умінь саморегуляції емоцій, досягнення

загального розслаблення, зняття напруженості, зменшення тривоги та агресивності, збільшення довільної активності. Відмічається, що не можна пригнічувати таку дитину, залякувати; необхідно стимулювати та організувати її активність, формувати довільну регуляцію її поведінки тощо [1, 2, 3, 4, 5 та ін.].

Варто навчитися підтримувати дитину, змінити стиль спілкування з нею, звертати увагу не лише на негативні сторони її поведінки, а й зосереджуватися на позитивних вчинках, всіляко підтримувати та заохочувати її. Підтримувати учня — значить вірити в нього. Розумово відсталий школяр потребує підтримки не лише тоді, коли йому погано, але і тоді, коли йому комфортно. Не слід акцентувати увагу на минулих невдачах дитини, необхідно допомогти їй повірити в те, що вона здатна вирішити проблему самостійно, спиратися лише на її сильні сторони, дозволити їй самостійно налагоджувати стосунки з оточуючими, зважаючи на те, що їй довіряють, уникати дисциплінарних покарань, демонструвати оптимізм, проявляти віру в дитину, емпатію.

Також важливо турбуватися про те, щоб якомога частіше створювати для учнів ситуації з гарантованим успіхом. Успіх породжує впевненість у своїх силах, сприяє налагодженню міжособистісних стосунків і подоланню проявів дезадаптованості.

При здійсненні корекційної роботи з послаблення агресивних проявів як показників дезадаптованості у розумово відсталих старшокласників ми виходили також з таких теоретичних положень.

Доля дитини з агресивними проявами значною мірою визначається тим, наскільки вчасно, відповідно до проявів дезадаптованості, розпочато з нею корекційну роботу, спрямовану безпосередньо на послаблення та усунення окреслених проявів у неї, оскільки залежність розвитку такої дитини від умов спеціального виховання набагато більша, ніж у звичайних дітей. Така дитина без спеціальної допомоги не може скористатися всією тією інформацією, яку їй надає школа та навколишнє середовище, і саме тому потребує особливої допомоги. „Дуже важливо своєчасно ...запобігти поглибленню дефекту, ослабити і обмежити його негативний вплив на подальший загальний розвиток дитини. Чим раніше почнеться спеціальне виховання дитини, тим більше буде можливостей для виправлення і компенсації виявленого дефекту” [1, 5 та ін.].

Найважливішим у цьому контексті є глибоке розуміння стану такої дитини, знання причин, які викликали ускладнення розвитку, та використання щодо них індивідуального підходу. Велике значення має встановлення емоційного контакту з розумово відсталим школярем, вияв довіри до нього. „Щоб успішно проводити корекційну роботу, потрібно правильно організувати сам педагогічний процес. В організації педагогічного процесу дуже важливо диференційовано підходити до учнів, правильно оцінювати ...можливості дітей у зв'язку з їх особливостями” [1].

У процесі проведення корекційної роботи з послаблення агресивних проявів у розумово відсталих старшокласників варто використовувати такий засіб, як власна оцінка та оцінка оточуючими їх поведінки та емоційних проявів. Завдяки оцінним судженням щодо власної поведінки розумово відсталий учень поступово починає усвідомлювати — що добре, а що погано. Адекватна, доброзичлива оцінка оточуючими вчинків сприяє виникненню позитивних емоцій і бажання надалі діяти відповідно до моральних цінностей. Оцінні судження виступають як застереження від конфліктів з оточенням, а в повсякденному житті дають можливість засвоювати суспільні норми.

Таким чином, цей напрям роботи передбачає корекцію власне дезадаптивних проявів поведінки розумово відсталих старшокласників, розвиток вміння керувати власними емоціями, які виникають під час спілкування з однолітками, а також формування дружнього, згуртованого колективу.

Доцільно також у подальшому спрямовувати свою роботу на посилення спілкування розумово відсталих старшокласників, підвищення рівня їх активності.

Програма заходів, яка передбачає використання більшості методів виховного впливу, спрямованого на послаблення у розумово відсталих старшокласників агресивних проявів представлена у наступних вправах:

1. Вправа „Хто приваблює?”

Мета: формування неприйняття агресивних станів. Показати, що бійки, сварки, напади, насильство, а також інші форми агресії є негативними проявами поведінки людини. Люди, які вчиняють агресивні дії, збоку виглядають непривабливими і смішними, іноді схожими на нерозумних тварин.

Зміст і процедура виконання вправи: експериментатор пропонує учасникам переглянути фотографії та малюнки із зображенням агресивного стану та агресивної поведінки людей, а також сказати, які прояви поведінки їм не подобаються і чому. Школярам також пропонується відповісти на такі запитання: які почуття у них виникають під час перегляду малюнків із зображенням агресивних проявів поведінки інших людей?, чи хочуть вони бути схожими на агресивну людину?, чому?

2. Вправа „Посварилися і помирилися”.

Етична бесіда

Мета: корекція дезадаптивних проявів поведінки.

Зміст і процедура виконання вправи: експериментатор пропонує учасникам відобразити

ситуацію, коли друзі посварилися та помирилися.

Дія перша. Двоє школярів зображують друзів, які посварилися. Вони стоять спинами один до одного і притупують ногами, руки тримають на поясі, склавши на грудях чи за спиною.

Дія друга. Учні весело дивляться одне на одного, посміхаються, вітаються за руку, потім обнімаються й ідуть.

Як підсумок, проводиться етична бесіда на основі розкриття суті таких питань: - що краще – сваритися чи товаришувати?

- чи приносять сварки користь людям?
- як помиритися, якщо ви вже посварились?

3. Вправа „Скульптор”

Мета: корекція агресивної поведінки.

Зміст і процедура виконання вправи:

1. Експериментатор пропонує школярам виліпити з пластиліну агресивно налаштовану людину. Вираз обличчя, поза повинні відповідати задуму. Після проведення заняття влаштовується конкурс на краще зображення „найзлішого”.

2. Старшокласникам пропонується визначити для себе агресивний персонаж, наприклад, „злий вовк”. Одному школяреві пропонується стати перед групою, а всі інші мають надавати свої поради з приводу, як повинен виглядати злий вовк. Таким чином, учень зображує злого вовка, застигаючи на певний час, поки всі ліплять вовка. Заняття завершується виставкою учнівських робіт та їх обговоренням.

4. Вправа „Наші переживання та поведінка”

Мета: послаблення нейротичних проявів.

Зміст і процедура виконання вправи: експериментатор пропонує учням протягом десяти хвилин записати у 2 стовпчики переживання, емоційні прояви та характеристики поведінки, які їм: 1)заважають та 2) допомагають у житті.

Після цього, школярі по черзі зачитують написане (спочатку — що заважає, потім — що допомагає). Експериментатор узагальнює висловлене і визначає ті переживання та характеристики поведінки, які є показниками дезадаптованості, тобто „заважають жити” і є найтипівішими для досліджуваних. Потім аналогічно аналізуються дані щодо тих проявів, які „допомагають жити”. Експериментатор протиставляє отримані результати із записом на дошці та вмотивовує висновок про важливість розвитку тих якостей (емоцій, характеристик поведінки), які сприяють налагодженню відносин з людьми.

Закінчується заняття груповим диспутом. Експериментатор робить висновок про те, що свої негативні переживання не завжди потрібно приховувати, їх слід аналізувати і правильно виражати соціально прийнятним способом.

Зняття напруження, регуляція емоцій

5. Вправи на розслаблення, заспокоєння, зняття нервового напруження

Зміст і процедура виконання вправ:

- Вправи на розслаблення:

1. Сидячи, опустити голову на груди, як це робить засинаючи втомлена людина. В такому положенні похитати головою вліво, вправо (4 – 6 разів).

2. Стиснути та розтиснути долоні (3 – 4 рази).

3. Спираючись на стіл ліктями, розслабити праву та ліву руки, потім опустити їх (4-5 разів).

4. Сидячи, притиснути тулуб до колін, випрямитися, відкинутись на спинку стільця (2-3 рази).

5. Піднімати зігнуті у колінах ноги, опускати, розслабляти їх (4-5 разів).

6. Спираючись пальцями правої ноги на підлогу, піднімати п'яти якомога вище. Затримати, опустити і розслабити (3-4 рази).

- Дихальні вправи на заспокоєння:

1. Вдихнути на повні груди, затримати дихання на 3–5 секунд. Повільно видихнути (2–3 рази).

2. Вдихнути, затримати дихання та промовити подумки: „Я видихну та заспокоюсь”. Видихнути та розслабитись. Повторювати впродовж 3–5 хвилин.

- Формули на зняття нервового напруження:

- мені легко, вільно;

- безтурботне щастя;

- яскраво відчуваю безтурботне щастя;

- кожна клітинка дихає безтурботно;

- все тіло легке, вільне.

Після проведення вправ йде обговорення стану учасників.

6. Вправа „Настрій”

Мета: позбавлення негативних емоцій, напруження.

Зміст і процедура виконання вправи:

1. „Уявіть себе після неприємної розмови з батьками чи педагогом з приводу вашого зовнішнього вигляду, навчання, поведінки.

2. Візьміть кольорові олівці. Лівою рукою намалюйте розслаблено абстрактний сюжет – кольорові плями, фігури, лінії. Важливо при цьому повністю зануритись у свої переживання, спробувати перенести свій настрій на папір. Закінчили малюнок? А зараз переверніть аркуш іншим боком і напишіть 5 – 7 слів, які передають ваш настрій. Довго не замислюйтесь, пишіть те, що перше спало на думку. Після цього ще раз подивіться на свій малюнок, ще раз відчуйте свій стан, прочитайте слова та із задоволенням емоційно розірвіть аркуш, викиньте його”.

7. Вправа „Розтопи коло”

Мета: довільна активізація позитивних емоцій.

Зміст і процедура проведення: усі учасники встають колом і беруться за руки, бажаючий входить у центр кола. Він оточений, його завдання – розтопити коло своїм теплом. Коло випускає лише того, хто зможе знайти добрі та лагідні слова про кого-небудь з кола, хто висловить подяку, найкращі людські почуття. Кожному бажаючому надається три хвилини.

8. Вправа „Нитка, що зв’язує людей”

Мета: закріплення позитивних емоцій, формування емоційної єдності групи.

Зміст і процедура проведення: учасники групи сидять колом, передаючи один одному клубок ниток і супроводжуючи це висловлюваннями, які розпочинаються словами: „Я вдячний тобі за те...”. Коли клубок повернеться до того, хто розпочинав, членам групи треба натягти нитку, заплющити очі, увійти в стан, який сприяє прийняттю себе, інших людей, навколишнього світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ерніязова В.В. Виховання молодших школярів з нейротичними ускладненнями: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03. – К., 2003. – 19 с.
2. Пашукова Т.І., Допіра А.І., Д’яконов Г.В. Практикум із загальної психології / За ред. Т.І.Пашукової. – К.: Т-во „Знання”; КОО, 2000. – 204 с.
3. Психология личности: Словарь-справочник / Под ред. П.П.Горностая, Т.М.Титаренко. – К.: Рута, 2001. – 320 с.
4. Шипицына Л.М. „Необучаемый” ребёнок в семье и обществе: Социализация детей с нарушением интеллекта. – 2-е изд., перераб. и допол. – СПб.: Речь, 2005. – 477 с.

УДК 37.015.3:159.922

**НОВІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ В ДІЯЛЬНОСТІ
ПСИХОЛОГО-МЕДИКО-ПЕДАГОГІЧНИХ КОНСУЛЬТАЦІЙ**

Обухівська А.Г.

кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник;

Центральна психолого-медико-педагогічна консультація

У статті характеризуються зміни в діяльності психолого-медико-педагогічних консультацій, затверджені в новій редакції Положення. Ці зміни спрямовані на усунення дискримінаційних позицій, введення нових функцій і чітких регламентацій у взаємодії з батьками дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

В статті характеризуються изменения в деятельности психолого-медико-педагогических консультаций, утвержденные в новой редакции Положения. Эти изменения направлены на устранение дискриминирующих позиций, введение новых функций и четких регламентаций во взаимодействии с родителями детей, имеющими нарушения психофизического развития.

The changes of psychological, medical and educational counseling's work, which are approved in new addition of Statute, are characterized in this article. These changes are directed to eliminate of discriminative positions, to implement of new functions and clear orders of interactions with parents of disabled children.